

The background features a complex, layered design. At the top, there are faint, light blue gear-like patterns and arrows pointing upwards. A prominent feature is a large, semi-transparent gear structure that frames the central text. In the center, there is a vibrant orange and yellow circular graphic with a gear-like edge, surrounded by blue and white geometric shapes, including a grid of squares and circles. The overall aesthetic is technical and scientific.

SCIENCE AND EDUCATION

ISSN 2181-0842

VOLUME 3, ISSUE 5

MAY 2022

SCIENCE AND EDUCATION

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSN 2181-0842

VOLUME 3, ISSUE 5

MAY 2022

www.openscience.uz

TABLE OF CONTENTS / MUNDARIJA

EXACT SCIENCES / ANIQ FANLAR

1.	Rayhon Abdug'afforovna Alimova Chiziqli tenglamalar ustida amallar	22
2.	Gulhayo Husniddin qizi Umirqulova, Muxriddin Ural o'g'li Abduraxmonov Fridriks modellari tenzor yig'indisining spektri haqida	28
3.	Gulhayo Husniddin qizi Umirqulova, Nargiza Mardon qizi Kamolova Diskret parametrli ikkinchi tartibli operatorli matritsaning muhim va diskret spektrlari	38
4.	Gulhayo Husniddin qizi Umirqulova, Nargiza Mardon qizi Kamolova Diskret parametrli ikkinchi tartibli operatorli matritsa xos qiymatlarining mavjudligi	49
5.	Gulhayo Husniddin qizi Umirqulova, Shohida Bobojon qizi Ne'matova Chiziqli operatorning sonli tasviri haqida ayrim tasdiqlar va misollar	57
6.	Gulhayo Husniddin qizi Umirqulova, Boymirza Eshquvvat o'g'li Daliyev Ajralgan yadroli xususiy integrallari operatorning xos qiymatlari va xos funksiyalari	69
7.	Fazilat Eshmurod qizi Egamberdiyeva Ikki o'zgaruvchili xususiy integral tenglamalarni yechish	81
8.	Nafisa Ro'ziyevna Qayumova Sonlarning hayotda ahamiyati	85
9.	Bobur Juma o'g'li Tovmamatov Matematik modellashtirishga kirish	93
10.	Kamola Dilmuratovna Jovliyeva, Otabek Ilhomjon o'g'li Allanazarov Singulyar koeffitsiyentli giperbolik turdagi tenglamalar uchun siljish masalasini qo'llash	101
11.	Nasriddin Raximov, Murodjon Ro'ziyev Taqqoslama va uning tatbiqi	106
12.	A.O.Abdug'aniyev, Yulduz Ravshan qizi O'tanazarova Xosmas integralning geometrik masalalarga tatbiqi	113
13.	Толибжон Мамасолиевич Собиржонов Кинематика масаласининг комплекс сонлар ёрдамида ечилиши	118
14.	Уткирбек Яхшликович Тураев, Бойхуроз Шермухаммедович Рахимов Ценность матричной игры принцип минимакса и его экономический анализ	126

NATURAL SCIENCES / TABIIY FANLAR

15.	Гўзал Фахритдиновна Шеркўзиева, Любовь Николоевна Хегай Параметры острой и хронической токсичности пищевой добавки «FASSGEL»	137
16.	Sunny Jamati Case study of treatment responses using Privigen and Biostate with Monoclonal gammopathy of undetermined significance (MGUS) & Acquired von Willebrand syndrome (AvWS)	142
17.	Анвар Нарзуллаевич Асатуллаев Ўткир захарланишларда шошилинич тиббий ёрдам	148
18.	Феруза Ахмеджановна Назарова Ўсимлик ресурслари ва уни муҳофаза қилиш	154
19.	Флора Абдуллаевна Файзиёва Табиий ресурслар ва улардан оқилона фойдаланиш	160
20.	Зебо Мусоевна Анварова Бухоро - Зарафшон дарёси тухфаси	167
21.	Sabohat Kadirkulovna Ahmedova Olot tuman "Tuz kon"ini ekoturizmdagi ahamiyati	172

Chiziqli operatorning sonli tasviri haqida ayrim tasdiqlar va misollar

Gulhayo Husniddin qizi Umirqulova
Shohida Bobojon qizi Ne'matova
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada chiziqli operator uchun kiritilgan sonli tasvir tushunchasi haqida ayrim ma'lumotlar keltirilgan. Chiziqli operator sonli tasvirining asosiy xossalari va ularning isbotlari bayon qilingan. Asosiy xossalarning mazmuni misollar yordamida ochib berilgan. Fridriks modelining sonli tasviri hamda spektrlari orasidagi bog'lanishlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: chiziqli operator, sonli tasvir, spektr, nuqtali spektr, qavariq to'plam, unitar ekvivalent operatorlar, birlik sfera, Fridriks modeli, umumlashgan Fridriks modeli.

Some assertions and examples about the numerical representation of a linear operator

Gulhayo Husniddin qizi Umirkulova
Shahida Bobojon qizi Nematova
Bukhara State University

Abstract: This article provides some information about the concept of numeric representation introduced for a linear operator. The basic properties of the numerical representation of a linear operator and their proofs are described. The content of the main properties is explained using examples. The relationships between the numerical representations and spectra of the Friedrichs model are studied.

Keywords: linear operator, numerical image, spectrum, point spectrum, convex set, unitary equivalent operators, unit sphere, Friedrichs model, generalized Friedrichs model.

1. Sonli tasvir va uning asosiy xossalari

H orqali kompleks Gilbert fazoni belgilaymiz, $A: H \rightarrow H$ chiziqli operator bo'lib $D(A) \subset H$ uning aniqlanish sohasi bo'lsin. Ushbu

$$W(A) := \{(Ax, x) : x \in D(A), \|x\| = 1\}$$

to'plamga A operatorning sonli tasviri deyiladi. $W(A)$ to'plamning aniqlanishiga ko'ra u kompleks tekislikning qism to'plami bo'ladi. $W(A)$

to'planning geometrik xossalari yordamida A operator haqida ayrim xulosalarni olish mumkin.

Gilbert fazosida aniqlangan chiziqli operatorning sonli tasvirini o'rganish masalasi bunday operatorlar spektrining joylashuv o'rini o'rganishdagi asosiy metodlardan biri hisoblanadi. Bu tushuncha birinchi marotaba [1] ishda kiritilgan bo'lib unda matritsaning sonli tasviri o'rganilayotgan matritsaning barcha xos qiymatlarini o'zida saqlashi isbotlangan. [2] maqolada esa operatorning sonli tasviri yopiq to'plam ekanligi ko'rsatilgan. Ta'kidlab o'tish joizki yuqorida sanab o'tilgan natijalar nafaqat matritsalar uchun balki nisbatan umumiy bo'lgan ixtiyoriy chiziqli chegaralangan operatorlar uchun ham o'rinlidir. [3] maqolada ixtiyoriy chiziqli chegaralangan operatorning spektri bu operator sonli tasviri yopig'ida saqlanishi isbotlangan. Keyinchalik bu tushuncha turli usullar bilan umumlashtirilgan.

H fazodagi birlik operatorni I orqali belgilaymiz. N, R va C lar orqali mos ravishda barcha natural, barcha haqiqiy va barcha kompleks sonlar to'plamini belgilaymiz. O'quvchi chiziqli operator tushunchasi haqida batafsilroq ma'lumotga ega bo'lishi uchun uning asosiy xossalari isboti bilan keltiramiz [4] va bu xossalardan misollar yechish davomida foydalanamiz.

1-xossa. Agar A chiziqli chegaralangan operator bo'lsa, u holda

$$W(A) \subset \{\lambda \in C: |\lambda| \leq \|A\|\}$$

munosabat o'rinli.

Isbot. Faraz qilaylik, $\lambda_0 \in W(A)$ ixtiyoriy element bo'lsin. U holda shunday $x_0 \in H$ element topilib, $\|x_0\| = 1$ va $\lambda_0 = (Ax_0, x_0)$ tengliklar o'rinlidir. Funktsional analiz fanidan bizga yaxshi ma'lum bo'lgan Koshi - Bunyakovskiy deb ataluvchi mashhur tengsizlikni qo'llab

$$|(Ax_0, x_0)| \leq \|Ax_0\| \|x_0\| \quad (1)$$

baholashni hosil qilamiz. Ma'lumki, agar A chiziqli chegaralangan operator bo'lsa, u holda ixtiyoriy $x \in H$ element uchun

$$\|Ax\| \leq \|A\| \|x\| \quad (2)$$

tengsizlik o'rinli bo'ladi. $\|x_0\| = 1$ ekanligida (1) va (2) tengsizliklar yordamida

$$|\lambda_0| = |(Ax_0, x_0)| \leq \|A\|$$

munosabatlarga ega bo'lamiz. Demak,

$$\lambda_0 \in \{\lambda \in C: |\lambda| \leq \|A\|\}$$

ekan. 1-xossa isboti λ_0 elementning ixtiyoriyligidan kelib chiqadi.

1-misol. $A: L_2[0; 1] \rightarrow L_2[0; 1]$, $(Ax)(t) = t \int_0^1 sx(s)ds$ operatorni qaraymiz.

$$t \int_0^1 sx(s)ds = \lambda f(t) \Rightarrow \lambda = 0, \lambda = \frac{1}{3}$$

$$\|A\| = \frac{1}{3}, W(A) = \left[0; \frac{1}{3}\right] \subset \{\lambda: |\lambda| \leq \frac{1}{3}\}$$

$$W(A) = \left[0; \frac{1}{3}\right].$$

2-xossa. Agar A chiziqli chegaralangan operator bo'lsa, A^* qo'shma operatorning sonli tasviri uchun

$$W(A^*) = \{\bar{\lambda} : \lambda \in W(A)\}$$

tenglik o'rinlidir.

Isbot. Avvalo

$$W(A^*) \subset \{\bar{\lambda} : \lambda \in W(A)\} \quad (3)$$

munosabatni isbotlaymiz. Faraz qilaylik $\lambda_0 \in W(A^*)$ ixtiyoriy element bo'lsin. U holda shunday $x_0 \in D(A)$ element topilib, $\|x_0\| = 1$ va $\lambda_0 \in (A^*x_0, x_0)$ tengliklar o'rinli bo'ladi. Hilbert fazosidagi o'z - o'ziga qo'shma operator ta'rifidan

$$\lambda_0 \in (A^*x_0, x_0) = (x_0, Ax_0) = \overline{(Ax_0, x_0)}$$

ya'ni

$$\bar{\lambda} \in (Ax_0, x_0)$$

ekanligi kelib chiqadi. Shunday qilib, agar $\lambda_0 \in W(A^*)$ bo'lsa u holda $\bar{\lambda}_0 \in W(A^*)$ o'rinli ekan. λ_0 ning ixtiyoriyligidan esa (3) munosabatni hosil qilamiz.

Xuddi shunga o'xshash

$$\{\bar{\lambda} : \lambda \in W(A)\} \subset W(A^*) \quad (4)$$

munosabatni isbotlash mumkin.

(3) va (4) munosabatlardan 2-xossa isboti kelib chiqadi.

3-xossa. I – birlik operator sonli tasviri uchun

$$W(I) = \{1\}$$

tenglik o'rinlidir. Agar α va β istalgan kompleks sonlar bo'lsa, u holda

$$W(\alpha A + \beta) = \alpha W(A) + \beta \quad (5)$$

tenglik o'rinli bo'ladi.

Isbot. Birlik operator ta'rifiga ko'ra ixtiyoriy $x \in H$ element uchun $Ix = x$ bo'ladi. Shu sababli $\|x\| = 1$ bo'ladigan barcha $x \in H$ lar uchun

$$(Ix, x) = (x, x) = \|x\|^2 = 1$$

o'rinli, ya'ni

$$W(I) = \{1\}$$

tenglik o'rinli.

Endi (5)-tenglikni isbotlaymiz. Istalgan $x \in D(A)$, $\|x\| = 1$ element uchun

$$((\alpha A + \beta)x, x) = (\alpha Ax, x) + \beta(x, x) = \alpha(Ax, x) + \beta$$

tenglik o'rinli. Bundan esa o'z navbatida (5) tenglik kelib chiqadi.

4-xossa. O'z - o'ziga qo'shma A operator uchun $W(A) \subset R$ munosabat o'rinli.

Isbot. Faraz qilaylik, $\lambda_0 \in W(A)$ - ixtiyoriy element bo'lsin. U holda shunday $x_0 \in D(A)$ element topilib, $\|x_0\| = 1$ va $\lambda_0 \in (Ax_0, x_0)$ tengliklar o'rinli bo'ladi. A o'z - o'ziga qo'shmaligidan

$$\lambda_0 = (Ax_0, x_0) = (x_0, Ax_0) = \overline{(Ax_0, x_0)} = \overline{\lambda_0}$$

kelib chiqadi. Bu esa 4-xossani isbotlaydi.

5-xossa. Agar H – chekli o‘lchamli fazo bo‘lsa, u holda $W(A)$ kompakt to‘plam bo‘ladi.

Isbot. Yaxshi ma’lumki, chekli o‘lchamli fazoda to‘plam kompakt bo‘lishi uchun uning chegaralangan va yopiq bo‘lishi zarur va yetarlidir. 1-xossaga ko‘ra $W(A)$ to‘plam markazi koordinata boshida va radiusi $\|A\|$ ga teng doirada yotadi, ya’ni $W(A)$ chegaralangan to‘plam bo‘ladi. Endi $W(A)$ to‘plamning yopiq bo‘lishini isbotlaymiz. Teskarisini faraz qilamiz, ya’ni $W(A)$ yopiq to‘plam bo‘lmasin. U holda $C \setminus W(A)$ to‘plamda $W(A)$ to‘plamning kamida bitta limitik nuqtasi yotadi. Uni λ_0 kabi belgilaymiz. U holda shunday

$$\{\lambda_n\} \subset W(A)$$

ketma - ketlik topilib,

$$\lambda_n \rightarrow \lambda_0, n \rightarrow \infty$$

bo‘ladi. Shu sababli shunday

$$\{x_n\} \subset H, \|x_n\| = 1$$

ketma-ketlik topilib,

$$\lambda_n = (Ax_n, x_n), n \in N$$

bo‘ladi. A operatorning va skalyar ko‘paytmani uzluksizligiga hamda H dagi birlik sferani kompaktiligiga ko‘ra shunday $x_0 \in H, \|x_0\| = 1$ element topilib,

$$\lambda_n = (Ax_n, x_n) = (Ax_0, x_0), n \rightarrow \infty$$

o‘rinli bo‘ladi. Limitning yagonaligiga ko‘ra

$$\lambda_0 = (Ax_0, x_0)$$

bo‘ladi, ya’ni $\lambda_0 \in W(A)$. Bu qarama - qarshilik 5-xossani isbotlaydi.

6-xossa. Agar $A, B: H \rightarrow H$ – unitar ekvivalent operatorlar bo‘lsa, u holda

$$W(A) = W(B)$$

tenglik o‘rinli bo‘ladi.

Isbot. Faraz qilaylik, A va B - unitar ekvivalent operatorlar bo‘lsin. U holda shunday $U: H \rightarrow H$ unitar operator topilib,

$$A = UBU^*$$

tenlik o‘rinli bo‘ladi. U holda

$$(Ax, x) = (UBU^*x, x) = (BU^*x, U^*x)$$

munosabatdan 6-xossa isboti kelib chiqadi. Bunda

$$\|U^*x\| = \|x\| = 1$$

7-xossa. A operatorning nuqtali spektri va sonli tasviri o‘rtasida

$$\sigma_p(A) \subset W(A)$$

munosabat o‘rinlidir.

Isbot. Faraz qilaylik, $\lambda_0 \in \sigma_p(A)$ ixtiyoriy element bo'lsin. U holda shunday $x_0 \in D(A)$ element topilib, $\|x_0\| = 1$ va $Ax_0 = \lambda_0 x_0$ tengliklar o'rinli bo'ladi. Shu sababli

$$(Ax_0, x_0) = (\lambda_0 x_0, x_0) = \lambda_0 (x_0, x_0) = \lambda_0 \|x_0\|^2 = \lambda_0$$

o'rinli bo'ladi. Demak, $\lambda_0 \in W(A)$. λ_0 nuqtaning ixtiyoriyligidan

$$\sigma_p(A) \subset W(A)$$

bo'lishi kelib chiqadi. 7-xossa isbotlandi.

7-xossaga ko'ra A operatorning barcha xos qiymatlari $W(A)$ da yotadi. Tabiiy savol paydo bo'ladi: A operator spektrining qolgan qismi haqida nima deyish mumkin? Yaxshi ma'lumki, chegaralangan operator spektri yopiq bo'ladi. 5-xossaga ko'ra, agar H chekli o'lchamli fazo bo'lsa, u holda $W(A)$ yopiq bo'ladi. Agar H cheksiz o'lchamli bo'lsa, u holda $W(A)$ umuman olganda yopiq bo'lmasligi mumkin.

2-misol. $W(A)$ yopiq bo'lmaydigan A operatorga misol keltiramiz. Quyidagi

$$A: l_2 \rightarrow l_2, A(x_1, x_2, \dots, x_n, \dots) = (x_1, \frac{1}{2}x_2, \dots, \frac{1}{n}x_n, \dots)$$

operatorni qaraymiz. Osongina tekshirish mumkinki

$$\sigma(A) = \left\{0, 1, \frac{1}{2}, \dots, \frac{1}{n}, \dots\right\}$$

o'rinlidir. $W(A) = (0, 1]$ ekanligidan ko'rsatamiz. A o'z - o'ziga qo'shma operator bo'lganligi uchun 4-xossaga ko'ra $W(A) \subset R$ bo'ladi. Ko'rinib turibdiki,

$$\inf_{\|x\|=1} (Ax, x) = 0, \sup_{\|x\|=1} (Ax, x) = \|A\| = 1$$

o'rinli. Biroq birorta ham $x \in l_2, \|x\| = 1$ element uchun (Ax, x) kvadratik forma 0 qiymatni qabul qilmaydi. Demak,

$$W(A) = (0, 1].$$

Shunday qilib,

$$\sigma(A) \subset W(A)$$

hamisha ham o'rinli bo'lmaydi.

2. Sonli tasvirni hisoblashga doir misollar.

3-misol. Faraz qilaylik, H -kompleks Gilbert fazo va $\lambda \in C$ biror fiksirlangan kompleks son bo'lsin. U holda

$$A_1: H \rightarrow H, A_1x = \lambda x$$

Operator sonli tasviri uchun

$$W(A_1) = \{\lambda\}$$

tenglik o'rinli bo'ladi. Haqiqatan ham $x \in H, \|x\| = 1$ bo'lsa, u holda

$$(A_1x, x) = \lambda(x, x) = \lambda\|x\|^2 = \lambda$$

bo'ladi, ya'ni

$$W(A_1) = \{\lambda\}$$

4-misol. Ushbu

$$A_2: R^2 \rightarrow R^2, A_2(x_1, x_2) = (ax_1, bx_2)$$

operator sonli tasvirini hisoblang, bunda a va b lar ixtiyoriy haqiqiy sonlar.

Yechish. $x \in (x_1, x_2) \in R^2$ elementni olamiz,

$$\|x\|^2 = 1, x_1^2 + x_2^2 = 1.$$

U holda

$$A_2(x, x) = ax_1^2 + bx_2^2.$$

Agar $x_1^2 = t$ kabi belgilash olamiz, u holda $x_2^2 = 1 - t$ bunda $t \in [0,1]$. Shu sababli

$$A_2(x, x) = at + b(1 - t) = b + (a - b)t$$

$t \in [0,1]$ bo'lganligi uchun

$$W(A_2) = [\min\{a, b\}, \max\{a, b\}]$$

o'rinli.

5-misol. Ushbu

$$A_3: C^2 \rightarrow C^2, A_3(z_1, z_2) = (z_2, 0)$$

operatorning sonli tasvirini hisoblang.

Yechish. Ixtiyoriy $z = (z_1, z_2) \in C$ elementni olamiz, koordinatalari $|z_1|^2 + |z_2|^2 = 1$ shartni qanoatlantirsin. $z_k = \varphi_k, k = 1,2$ belgilash kiritamiz. U holda

$$z_k = |z_k|e^{i\varphi}, k = 1,2.$$

Endi (Az, z) kvadratik formani $z \in C^2, \|z\| = 1$ elementlar uchun qaraymiz:

$$(A_3z, z) = \bar{z}_1z_2 = |z_1|e^{-i\varphi_1}|z_2|e^{i\varphi_2} = |z_1||z_2|e^{-i(\varphi_1-\varphi_2)}.$$

Bu yerda $\varphi_2 - \varphi_1 \in [0; 2\pi)$. Agar $|z_1| = t$ deb belilash olsak, u holda $|z_2| = \sqrt{1 - t^2}$ va $0 \leq t \leq 1$ bo'ladi. Shu sababli

$$(A_3z, z) = e^{i(\varphi_1-\varphi_2)}t\sqrt{1 - t^2}.$$

Ko'rinib turibdiki, $\varphi_2 - \varphi_1$ burchak 0 dan 2π gacha o'zgarmasa (A_3z, z) kvadratik forma markazi koordinata boshida radiusi $t\sqrt{1 - t^2}$ bo'lgan aylanani tasvirlaydi. U holda bunday aylanalarni $t \in [0,1]$ bo'yicha birlashmasi $W(A_3)$ to'plamni beradi.

$$\max_{0 \leq t \leq 1} t\sqrt{1 - t^2} = \frac{1}{2}$$

ekanligini inobatga olgan holda $W(A_3)$ to'plam markazi koordinata boshida va radiusi $\frac{1}{2}$ ga teng doirani tavsiflashi kelib chiqadi, ya'ni

$$W(A_3) = \left\{ \lambda \in C: |\lambda| \leq \frac{1}{2} \right\}.$$

6-misol. Ushbu

$$A_4: C^2 \rightarrow C^2, A_4(z_1, z_2) = (z_2, z_1)$$

operator sonli tasviri 5-misoldagi kabi hisoblanib,

$$W(A_4) = \{ \lambda \in C: |\lambda| \leq 1 \}$$

kabi bo'lishini ko'rsatish mumkin.

7-misol. O'ngga siljitish operatori

$$A_5: l_2 \rightarrow l_2, A_5(x_1, x_2, \dots, x_n, \dots) = (x_2, x_3, \dots, x_{n+1}, \dots)$$

ning sonli tasviri uchun

$$W(A_5) = \{\lambda \in \mathbb{C} : |\lambda| \leq 1\}$$

tenglik o'rinli bo'lishini ko'rsating.

Ko'rinib turibdiki, har bir $\lambda \in U$ uchun $x_\lambda := (1, \lambda, \lambda^2, \dots)$ vektor l_2 fazoga tegishli va $A_5 x_\lambda = \lambda x_\lambda$ tenglik o'rinli, ya'ni har bir $\lambda \in U$ soni A_5 operator uchun xos qiymati bo'ladi va xos vektor x_λ ga teng bo'ladi. 5- xossaga ko'ra $U \subset W(A_5)$ bo'ladi. $A_5 = 1$ bo'lganligi uchun 1-xossadan $W(A_5) \subset \bar{U}$ bo'lishi kelib chiqadi. Shu sababli birlik aylananig birorta ham nuqtasi $W(A_5)$ ga tegishli emasligini ko'rsatish yetarli. Teskarisini faraz qilamiz, ya'ni moduli 1 ga teng biror λ kompleks son $W(A_5)$ ga yotsin. U holda shunday $x \in H$ element topilib, $\|x\| = 1$ va $\lambda = (A_5 x, x)$ bo'ladi. $\|A_5\| = 1$ bo'lgani uchun

$$1 = |\lambda| = |(A_5 x, x)| \leq \|A_5 x\| \|x\| \leq \|x\|^2 = 1$$

o'rinli. Bunda biz Koshi - Bunyakovskiy tengsizligidan foydalandik. Bunda $A_5 x = \lambda x$ tenglamani faqat $x = x_\lambda$ qanoatlantiradi. Ikkinchi tomondan, $|\lambda| = 1$, shu sababli $x = x_\lambda$. Bu esa $\lambda \notin W(A_5)$ bo'lishini ko'rsatadi.

H Gilbert fazosidagi chegaralangan o'z - o'ziga qo'shma B operator uchun

$$\sigma(B) \subset W(B) \text{ yoki } W(B) \subset \sigma(B)$$

bo'lishini aytish qiyin. Ushbu

$$B: l_2 \rightarrow l_2, Bx = \left(x_1, \frac{x_2}{2}, \dots, \frac{x_n}{n}, \dots\right), x = (x_1, x_2, \dots, x_n, \dots) \in l_2$$

operatorni qaraymiz. U holda

$$\sigma(B) = \overline{\left\{1, \frac{1}{2}, \dots, \frac{1}{n}, \dots\right\}} = \left\{0, 1, \frac{1}{2}, \dots, \frac{1}{n}, \dots\right\}, W(B) = (0, 1]$$

bo'lishini oson tekshirish mumkin. $0 \notin W(B)$ tasdiqning isbotiga to'xtalamiz. Teskarisini faraz qilamiz. Faraz qilaylik, $0 \in W(B)$ bo'lsin. U holda shunday $x = (x_1, x_2, \dots, x_n, \dots) \in l_2$ topilib, $\|x\| = 1$ va $(Bx, x) = 0$ bo'ladi. Shu sababli

$$(Bx, x) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n} |x_n|^2 = 0$$

o'rinli. Bundan, $x \equiv 0$ kelib chiqadi. Bu esa $\|x\| = 1$ ekanligiga zid. Demak, $0 \notin W(B)$. Shu sababli bu holda

$$\sigma(B) \not\subset W(B), W(B) \not\subset \sigma(B)$$

bo'ladi.

8-misol. Quyidagi matritsaning sonli tasvirini hisoblang. $A_3 := \begin{pmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 3 \end{pmatrix}$.

A_3 matritsaning xos sonlarini topamiz. Buning uchun

$$\det(A_3 - \lambda) = \det \begin{pmatrix} 2 - \lambda & 1 \\ 1 & 3 - \lambda \end{pmatrix} = 0$$

xarakteristik tenglamani qaraymiz.

Hosil bo'lgan tenglama yechimlarini topamiz:

$$(2 - \lambda)(3 - \lambda) - 1 = \lambda^2 - 5\lambda + 5 = 0 \Rightarrow$$

$$\lambda_1 = \frac{5 - \sqrt{5}}{2};$$

$$\lambda_2 = \frac{5 + \sqrt{5}}{2};$$

$$W(A_3) = [\lambda_1, \lambda_2] = \left[\frac{5 - \sqrt{5}}{2}, \frac{5 + \sqrt{5}}{2} \right].$$

3. Fridrixs modelining sonli tasviri.

$L_2[-\pi, \pi]$ Hilbert fazosida

$$(Af)(x) = (1 - \cos x)f(x) - \sin x \int_{-\pi}^{\pi} \sin tf(t)dt$$

formula yordamida ta'sir qiluvchi va Fridrixs modeli deb ataluvchi operatorni qaraymiz.

Aniqlanishiga ko'ra A Fridrixs modeli chiziqli, chegaralangan va o'z-o'ziga qo'shma operator bo'ladi. Bunda A Fridrixs modelining chiziqli operator ekanligini ko'rsatish uchun ixtiyoriy α, β kompleks sonlari va $f, g \in L_2[-\pi, \pi]$ elementlar uchun $A(\alpha f + \beta g) = \alpha Af + \beta Ag$ tenglik tekshiriladi. A Fridrixs modelining chegaralangan operator ekanligini ko'rsatish uchun shunday $M > 0$ soni topilib ixtiyoriy $f \in L_2[-\pi, \pi]$ element uchun $\|Af\| \leq M \|f\|$ tengsizlik bajarilishini ko'rsatish yetarli. Xuddi shuningdek, A Fridrixs modelining o'z-o'ziga qo'shma ekanligini ko'rsatish uchun ixtiyoriy $f, g \in L_2[-\pi, \pi]$ elementlar uchun $(Af, g) = (f, Ag)$ tenglik o'rinli ekanligini tekshiriladi.

Operatorlar nazariyasidan bizga yaxshi ma'lum bo'lgan chekli o'lchamli qo'zg'alishlarda muhim spektrning o'zgarmasligi haqidagi mashhur Veyl teoremasiga ko'ra A Fridrixs modelining muhim spektri $1 - \cos x$ funksiyaning qiymatlar sohasiga, ya'ni $[0; 2]$ kesmaga teng bo'ladi:

$$\sigma_{ess}(A) = [0; 2].$$

Endi A Fridrixs modelining diskret spektrini o'rganish maqsadida xos qiymatga nisbatan $Af = \lambda f$ tenglamani qaraymiz va uni

$$(1 - \cos x)f(x) - \sin x \int_{-\pi}^{\pi} \sin tf(t)dt = \lambda f(x) \tag{6}$$

ko'rinishda yozib olamiz. (6) tenglamada

$$a = \int_{-\pi}^{\pi} \sin tf(t)dt \tag{7}$$

kabi belgilash olamiz. $z \notin [0;2]$ ekanligidan barcha $x \in [-\pi; \pi]$ lar uchun $1 - \cos x - z \neq 0$ munosabat bajarishi kelib chiqadi. Shu sababli (6) tenglamadan $f(x)$ ni

$$f(x) = \frac{a \sin x}{1 - \cos x - z} \quad (8)$$

ko‘rinishda topamiz. Topilgan ifodani (7) belgilashga qo‘yamiz:

$$a = \int_{-\pi}^{\pi} \sin t \frac{a \sin t}{1 - \cos t - z} dt$$

yoki

$$a \left(1 - \int_{-\pi}^{\pi} \frac{\sin^2 t}{1 - \cos t - z} dt \right) = 0$$

Agar oxirgi tenglikda $a = 0$ bo‘lsa, u holda (8) tenglikga ko‘ra $f(x) = 0$ bo‘ladi. Bu esa $f(x)$ funksiyaning xos funksiya ekanligiga zid. Demak $a \neq 0$ va shu sababli

$$\Delta(z) := 1 - \int_{-\pi}^{\pi} \frac{\sin^2 t}{1 - \cos t - z} dt = 0$$

Shunday qilib quyidagi tasdiq o‘rinli:

$z \notin [0;2]$ soni A Fridriks modelining xos qiymati bo‘lishi uchun $\Delta(z) = 0$ bo‘lishi zarur va yetarlidir.

Bundan esa A Fridriks modelining diskret spektri uchun

$$\sigma_{disc}(A) = \{z \notin [0;2] : \Delta(z) = 0\}$$

tenglik kelib chiqadi.

Sodda hisoblashlarni bajaramiz:

$$\begin{aligned} \Delta(0) &= 1 - \int_{-\pi}^{\pi} \frac{\sin^2 t}{1 - \cos t} dt = 1 - \int_{-\pi}^{\pi} \frac{1 - \cos^2 t}{1 - \cos t} dt = 1 - \int_{-\pi}^{\pi} \frac{(1 - \cos t)(1 + \cos t)}{1 - \cos t} dt \\ &= 1 - \int_{-\pi}^{\pi} (1 + \cos t) dt = 1 - 2\pi < 0 \end{aligned}$$

Ikkinchi tomondan

$$\lim_{z \rightarrow \infty} \Delta(z) = 1$$

$\Delta(\cdot)$ funksiyaning $(-\infty; 0)$ uzluksiz va monoton kamayuvchi ekanligini hamda yuqorida keltirilgan ma’lumotlarni inobatga olsak, shunday yagona $z_0 \in (-\infty; 0)$ soni topilib $\Delta(z_0) = 0$ bo‘lishi kelib chiqadi. Bu esa o‘z navbatida topilgan $z_0 \in (-\infty; 0)$ soni A Fridriks modelining xos qiymati ekanligini bildiradi. $\Delta(\cdot)$ funksiyaning

aniqlanishiga ko'ra ixtiyoriy $z > 2$ soni uchun $\Delta(z) > 0$ tengsizlik bajariladi. Ya'ni A Fridriks modeli $(2; +\infty)$ oraliqda yotuvchi xos qiymatlarga ega bo'lmaydi. Demak,

$$\sigma_{disc}(A) = \{z \notin [0; 2]: \Delta(z) = 0\} = \{z_0\}, z_0 < 0.$$

Bundan esa A Fridriks modelining sonli tasviri uchun

$$W(A) = [z_0; 2)$$

tenglikni hosil qilamiz.

Xuddi shunga o'xshash mulohazalardan foydalanib umumlashgan Fridriks modelining sonli tasvirini tahlil qilish mumkin.

Ta'kidlash joizki, [5-21] maqolalarda turli tabiatga Fridriks modellarining ba'zi spektral xossalari o'rganilgan. Odatda bunday xossalar panjaradagi uch zarrachali model operatorlarning muhim va diskret spektrlarini tadqiq qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. [22-30] ishlarda esa umumlashgan Fridriks modelining ayrim spektral xossalari tahlil qilingan. Ular panjaradagi soni saqlanmaydigan va uchtadan oshmaydigan zarrachalar sistemaga mos operatorli matrisalar muhim spektrini tavsiflashda ham xos qiymatlar sonining chekli yoki cheksizligini aniqlashda keng tadbqiqga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Toeplitz O. Das algebraische Analogon zu einem Satze von Fejer. Math. Z., 2:1-2 (1918), pp. 187-197.
2. Hausdor F. Der Wertvorrat einer Bilinearform. Math. Z., 3:1 (1919), pp. 314-316.
3. Wintner A. Zur Theorie der beschränkten Bilinearformen. Math. Z., 30:1 (1929), pp. 228-281.
4. Gustafson K.E., Rao D.K.M. Numerical Range. Universitext. Springer, New York, 1997. The field of values of linear operators and matrices.
5. Albeverio S., Lakaev S., Muminov Z. The threshold effects for a family of Friedrichs models under rank one perturbation. J. Math. Anal. Appl. 330:2 (2007), pp. 1152-1168.
6. Бахронов Б.И. О виртуальном уровне модели Фридрикса с двумерным возмущением. Наука, техника и образование. 72:8 (2020), С. 13-16.
7. Умиркулова Г.Х. Существенный и дискретный спектры семейства моделей Фридрикса. Наука и образование сегодня. 60:1 (2021), С. 17-20.
8. Умиркулова Г.Х. (2020). Оценки для граней существенного спектра модельного оператора трех частиц на решетке. ВНО. 16-2 (94), С. 14-17.
9. Умиркулова Г.Х. (2021). Панжарадаги уч заррачали модель операторга мос канал операторлар ва уларнинг спектрлари. Scientific progress 2 (3), С. 51-57

10. Умиркулова Г.Х. (2021). Существенный и дискретные спектры семейства моделей Фридрихса. *Наука и образование сегодня*. 60:1, С. 17-20.
11. Umirqulova G.H. (2021). Uch zarrachali model operatorning hos funksiyalari uchun Faddeev tenglamasi. *Scientific progress*. 2:1, 1413-1420 b.
12. Умиркулова Г.Х. (2021). Местоположение собственных значений двух семейств моделей Фридрихса. *НТО*, 77:2, часть 2, С. 56-60.
13. Umirqulova G.H. (2021). Uch zarrachali model operator hos funksiyalari uchun simmetrik Faddeyev tenglamasi. *Scientific progress*. 2 (3), С. 406-413.
14. Bahronov B.I., Rasulov T.H. (2020). Structure of the numerical range of Friedrichs model with rank two perturbation. *European science*. 51:2, pp. 15-18.
15. Rasulova Z.D. Investigations of the essential spectrum of a model operator associated to a system of three particles on a lattice. *J. Pure and App. Math.: Adv. Appl.*, 11:1 (2014), pp. 37-41.
16. Rasulova Z.D. On the spectrum of a three-particle model operator. *Journal of Mathematical Sciences: Advances and Applications*, 25 (2014), pp. 57-61.
17. Rasulov T.H., Rasulova Z.D. Essential and discrete spectrum of a three-particle lattice Hamiltonian with non-local potentials. *Nanosystems: Physics, Chemistry, Mathematics*, 5:3 (2014), pp. 327-342.
18. Расулов Т.Х., Расулова З.Д. Спектр одного трехчастичного модельного оператора на решетке с нелокальными потенциалами. *Сибирские электронные математические известия*. 12 (2015), С. 168-184.
19. Расулова З.Д., Хамроева Х.Ю. Числовой образ модели Фридрихса с одномерным возмущением. *Молодой учёный*. 61:7 (2014), С. 27-29.
20. Albeverio S., Lakaev S.N., Muminov Z.I. On the number of eigenvalues of a model operator associated to a system of three-particles on lattices. *Russian Journal of Mathematical Physics*, 14:4 (2007), pp. 377–387.
21. Albeverio S., Lakaev S.N., Djumanova R.Kh. The essential and discrete spectrum of a model operator associated to a system of three identical quantum particles. *Reports on Mathematical Physics*, 63:3 (2009), pp. 359–380.
22. Т.Х.Расулов, Э.Б.Дилмуродов. Исследование числовой области значений одной операторной матрицы. *Вестник Самарского государственного технического университета, Серия физ.-мат. науки*, 35:2 (2014), С. 50-63.
23. С.Н.Лакаев, Т.Х.Расулов. Об эффекте Ефимова в модели теории возмущений существенного спектра. *Функциональный анализ и его приложения*, Т. 37 (2003), вып. 1, стр. 81-84.
24. С.Н.Лакаев, Т.Х.Расулов. Модель в теории возмущений существенного спектра многочастичных операторов. *Математические заметки*, Т. 73 (2003), вып. 4, стр. 556-564.

25. Rasulov T.H., Dilmurodov E.B. Eigenvalues and virtual levels of a family of 2×2 operator matrices. *Methods Func. Anal. Topology*, 25:1 (2019), pp. 273-281.
26. Rasulov T.H., Dilmurodov E.B. Analysis of the spectrum of a 2×2 operator matrix. Discrete spectrum asymptotics. *Nanosystems: Phys., Chem., Math.*, 11:2 (2020), pp. 138-144.
27. Rasulov T.H., Dilmurodov E.B. Threshold analysis for a family of 2×2 operator matrices. *Nanosystems: Phys., Chem., Math.*, 10:6 (2019), pp. 616-622.
28. Расулов Т.Х., Дилмуродов Э.Б. (2020). Бесконечность числа собственных значений операторных (2×2)-матриц. Асимптотика дискретного спектра. *ТМФ*. 3(205), С. 368-390.
29. Alberverio S., Lakaev S.N., Rasulov T.H. On the Spectrum of an Hamiltonian in Fock Space. Discrete Spectrum Asymptotics. *Journal of Statistical Physics*, 127:2 (2007), pp. 191-220.
30. Alberverio S., Lakaev S.N., Rasulov T.H. The Efimov Effect for a Model Operator Associated with the Hamiltonian of non Conserved Number of Particles. *Methods of Functional Analysis and Topology*, 13:1 (2007), pp. 1-16.